

Prawo porównawcze w Chinach

Lihong Zhang

Profesor prawa na Wschodniochińskim Uniwersytecie Nauk Politycznych i Prawa (Huádōng Zhèngfǎ Dàxué, ang. East China University of Political Science and Law – ECUPL) w Szanghaju, kierownik Centrum Badawczego Prawa Rzymskiego i Prawa Europejskiego, przewodniczący Chińskiego Towarzystwa Prawa Porównawczego, wiceprzewodniczący Chińskiego Towarzystwa Prawa Cywilnego.

Comparative Law in China

The Chinese defeat in the 1840 Sino-British Opium War led to the publication and diffusion of many Western books in China. More and more Chinese people realised that the prosperity of the West was not only based on its military power, but also on its advanced political and legal system. As a result, the Chinese began realising the importance of study of foreign laws and comparative implications thereof with Chinese law. The 1911 Revolution put an end to the 2000 years of feudal rule. The period between 1911 and 1949 saw a development of comparative law of which the main peculiarity was a strong objective to model of the Western capitalist countries. Legal research and study on comparative law in this period made an important progress and contributed significantly to the modernization of modern Chinese law. Between 1949 to the early 1960s the development of comparative law was constrained. The Cultural Revolution was dominated by the prevalence of legal nihilism, resulting in a halt to all legal study and research. Starting from 1990s the Chinese legislature has moved, first tentatively, then comprehensively, to espouse successful foreign legislative experiences. Current comparative legal research and development in Mainland China has undergone great progress and contributed significantly to the modernization of the Chinese legal system, but it still falls behind in comparison to other countries since it is still difficult for Chinese scholars to have access to first-hand, unprocessed materials and information.

I. Wprowadzenie

Tradycyjny chiński porządek prawny rozwinął się w gruncie rzeczy dzięki różnorodnemu zastosowaniu pojęć *li* oraz *fa*. *Li* odnosi się do reguł etycznych, tkwiących głęboko w konfucjanizmie, podczas gdy *fa* oznacza spisane normy z zakresu prawa karnego i administracyjnego¹.

W niewielkim tylko stopniu wyrażało nakazy, pozostawiając w ten sposób tworzenie ram normatywnych dla konkrety zachowań społecznych regułom etycznym lub *li*. Prawo spisane miało więc co najwyżej charakter regulacji subsydiarnej, służącej głównie wskazaniu sankcji za złamanie danej normy społecznej. Por. P. Blazey, G. Kapterian, *Traditional Chinese Law* (w:) P. Blazey, Chan (red.), *Commercial Law of the People's Republic of China*, Thomson Reuters Press 2011, s. 20; J. Chen, *Towards an Understanding of*

¹ Spisane prawo chińskie miało przede wszystkim charakter penalny i wskazywało na zachowania zakazane.

Jakkolwiek w historii Chin, w szczególności w Okresie Wiosen i Jesieni (lata 770–481 przed Chr.) oraz w Epoce Walczących Królestw (lata 480–221 przed Chr.) istniało wiele porządków prawnych i przewijały się różne koncepcje na temat funkcjonowania państwa, to nie sposób stwierdzić, by wykształciła się wówczas nauka prawa (*scientia iuris*) we współczes-

opracowaniu pominięto rozważania odnośnie do prawa porównawczego w dawnym prawie chińskim.

Należy wszakże odnotować, że Chiny kontynentalne, Hongkong, Makau oraz Tajwan znajdowały się pod różnymi jurysdykcjami i z tego względu w ramach tzw. Wielkich Chin wytworzył się mikrosystem prawa porównawczego. W Chinach kontynentalnych

Chiny kontynentalne, Hongkong, Makau oraz Tajwan znajdowały się pod różnymi jurysdykcjami i z tego względu w ramach tzw. Wielkich Chin wytworzył się mikrosystem prawa porównawczego.

nym znaczeniu tego słowa. Z tego względu do czasów współczesnych raczej nie można mówić w Chinach o prawie porównawczym w znaczeniu technicznym². Dość powszechnie przy tym przyjmuje się, że otwarcie pierwszej konferencji Stowarzyszenia Prawa Porównawczego (*Société de Législation Comparée*) w 1900 roku w Paryżu wyznaczyło początek procesu wyodrębniania się prawa porównawczego jako osobnego przedmiotu. W Chinach natomiast nastąpiło to jeszcze później. Z powyższych względów w niniejszym

wdrożono system prawa socjalistycznego, w Hongkongu obowiązuje system *common law*, w Makau system *civil law* oparty na prawie portugalskim, zaś na Tajwanie w mocy pozostają regulacje z okresu Republiki Chińskiej. Stan ten trwa od dłuższego czasu i obowiązywać będzie jeszcze przynajmniej przez kilka dekad. Systemy prawne Hongkongu, Makau i Tajwanu siłą rzeczy są więc w Chinach przedmiotem badań z zakresu prawa porównawczego. Odmienne kultury i systemy prawne owych regionów stanowią istotny czynnik napędzający rozwój badań w tym zakresie.

Z uwagi na ograniczenia objętościowe, w artykule przedstawiony zostanie jedynie skrótowo rozwój prawa porównawczego w Chinach kontynentalnych. Rozwój ten był wynikiem wpływów obcych kultur prawnych, począwszy od 1840 roku i okresu wojen opiumowych z Wielką Brytanią.

W rozwoju chińskiego prawa porównawczego wyróżnić można cztery etapy: fazę początkową, okres rozwoju, okres regresu oraz czas prosperity³.

Chinese Law, its Nature and Development, Martinus Nijhoff Publisher 1999, s. 6; R. Peerenboom, *China's Long March Towards the Rule of Law*, Cambridge University Press 2002, s. 36.

2 Odnotować jednak trzeba, że Handian Pang – wiodący specjalista z zakresu prawa porównawczego w Chinach – wskazuje, że można doszukać się korzeni komparatystyki już w okresie wdrożenia kodeksu Fa Jing (tzw. Kanonu Praw) około 400 roku przed Chr. Por. Handian Pang, *Bi Jiao Fa Zai Zhong Guo: Hui Gu He Zhan Wang* („Prawo porównawcze w Chinach: osiągnięcia i perspektywy”), „Bi Jiao Fa Yan Jiu” („Studia nad Prawem Porównawczym”) 1990, nr 2. Niektórzy badacze z kolei podnoszą, że prawo porównawcze istniało w Chinach dużo wcześniej – nawet w XXII wieku przed Chr. Por. Dayin Wu, Bing Xu, *Bi Jiao Fa Ji Chu* („Podstawy prawa porównawczego”), Beijing 1987, s. 3–4.

3 Jian Mi, *Bi Jiao Fa Xue He Zhong Guo Fa Zhi Zhi Ming Yun* („Prawo porównawcze i przeznaczenie chińskiego systemu prawnego”), „Xian Dai Fa Xue” („Przegląd Prawa Współczesnego”) 2005, s. 13.

II. Faza początkowa (1840–1911)

Porażka Chin w pierwszej wojnie opiumowej przyniosła skutek w postaci zaszczerpienia zachodniej myśli politycznej, naukowej, kulturalnej i ekonomicznej. Zaczęto na szeroką skalę publikować i tłumaczyć dzieła z tego zakresu, jak *Records on the World* (chin. *Si Zhou Zhi*) przełożone i zredagowane w 1836 roku

zwłaszcza z regułami rządzącymi dyplomacją i handlem⁴. Z tego względu w 1862 roku rząd Qing utworzył w Pekinie specjalną szkołę Tongwen Guan (ang. *School of Combined Learning*), w której na wykładowcę prawa międzynarodowego powołany został William A.P. Martin (1827–1916). Niedługo później na język chiński przetłumaczono pierwszą książkę doty-

Chińczycy przekonali się, że siła Zachodu nie opierała się tylko na skutecznej armii, lecz także na zaawansowanym systemie politycznym i prawnym. Dostrzeżono tym samym potrzebę studiów nad prawem państw obcych oraz porównania tych regulacji z rozwiązaniami przyjętymi w Chinach.

przez Zhexu Lin'a z *Cyclopaedia of Geography* Hugh Murray'a; *Records and Maps of the World* (chin. *Hai Guo Tu Zhi*) z 1844 roku autorstwa Yuan Wei; *World Geography* (chin. *Ying Huan Zhi Lue*) z 1848 roku napisane przez Jishe Xu; *Four Description on Foreign Countries* (chin. *Hai Guo Si Shuo*) z 1846 roku autorstwa Tingdan Lianga; *Chinese and West Chronicle* Yi Xiana i wiele innych. Książki te zawierały istotne informacje o prawie zachodnim i w dużej mierze dzięki tym dziełom Chińczycy przekonali się, że siła Zachodu nie opierała się tylko na skutecznej armii, lecz także na zaawansowanym systemie politycznym i prawnym. Dostrzeżono tym samym potrzebę studiów nad prawem państw obcych oraz porównania tych regulacji z rozwiązaniami przyjętymi w Chinach.

1. Tłumaczenia praw obcych i porównywanie praw

Komparatystyka prawnicza w Chinach miała swój początek w woli zaznajomienia się przez władze z normami prawa międzynarodowego, w tym

czącą *stricte* prawa obcego, którą było znane dzieło Henry'ego Wheatona *Elements of International Law* (chin. *Wang Guo Gong Fa*) w przekładzie Williama A.P. Martina. Wkrótce potem ukazały się tłumaczenia dalszych zachodnich prac z zakresu prawa międzynarodowego: w 1876 roku *Manuel diplomatique* (chin. *Xing Zhao Zhi Zhang*) Charlesa de Martensa oraz *Introduction to the Study of International Law* (chin. *Gong Fa Bian Lan*) Theodore'a Dwighta Woolseya; w 1880 – *Le droit international codifié* (chin. *Gong Fa Hui Tong*) J.C. Bluntschli; w 1883 roku *Manual of The Law Of War On Land* (chin. *Lu Di Zhan Li*); w 1903 – *International Law* (chin. *Gong Fa Xin Bian*) Williama Edwarda Halla, i inne. Poza tłumaczeniami prac z zakresu prawa międzynarodowego szkoła Tongwen Guan opublikowała także w 1880

4 Szerzej na temat prowadzenia prawa międzynarodowego w Chinach por. Tao Tian, *Guo Ji Fa Su Ru Yu Wang Qing Zhong Guo* („Recepcja prawa międzynarodowego w Chinach w okresie późnej Dynastii”), 2001.

roku chiński przekład Kodeksu Napoleona, co możliwe było dzięki wysiłkowi jednego z wykładowców – Francuza Anatole’a Adriena Billequina.

Prawo porównawcze istotnie rozwijało się także dzięki działalności legislacyjnej czasów schyłku dynastii Qing. W maju 1904 roku powołano specjalny instytut do spraw modernizacji prawa Xiu Ding

prawa obcego na język chiński miało być ku temu pierwszym krokiem.

W ciągu dwóch lat od powstania instytutu Xiu Ding Fa Lü Guan przetłumaczono 26 tekstów prawnych z różnych państw, głównie z zakresu prawa karnego. W latach 1906–1909 po chińsku wydano 42 zagraniczne dzieła, w tym takie pozycje, jak *O duchu*

Początek studiów prawnoporównawczych doprowadził ostatecznie do inkorporowania rozwiązań zachodnich, wyznaczając datę początkową dla okresu modernizacji chińskiego prawa.

Fa Lü Guan (ang. *Law Amendment Institute*). Zadanie przygotowania i wdrożenia reformy powierzono Jiabenowi Shenowi (1840–1913) – najbardziej znanemu juryście tamtych czasów oraz Tingfangowi Wu (1842–1922) – prominentnemu ekspertowi z zakresu prawa, pierwszemu Chińczykowi, który uzyskał wykształcenie prawnicze za granicą⁵. Jiaben Shen podążył za stworzoną przez siebie regułą „by przeszłość służyła teraźniejszości i sprawom zagranicznym Chin” (chin. *Gu Wei Jin Yong, Yang Wei Zhong Yong*). Uważał on przy tym, że nauka Wschodu jest zorientowana empirystycznie, podczas gdy Zachód opiera się na racjonalizmie, wobec czego wskazywał, iż „bez racjonalności empiryk nie zrozumie natury rzeczy, zaś bez doświadczenia praktycznego uczonego nie udowodni reguł natury”. W jego opinii należało przykładać istotną wagę do badań i studiów porównawczych, a tworzenie przekładów

praw Monteskiusza czy *Umowa społeczna* Jana Jakuba Rousseau. Dokonano także przekładu Deklaracji niepodległości Stanów Zjednoczonych. W 1907 roku w instytucie powstały dwie oryginalne prace poświęcone porównaniu praw państw obcych oraz analizie ewentualnej adaptacji tych rozwiązań w Chinach. Równolegle, w latach 1902–1911, opracowano (uchwalone później przez rząd Qing) kodeksy: procedury cywilnej, procedury karnej oraz prawa karnego, a także projekt kodeksu prawa cywilnego.

Propozycje nowych regulacji powstawały pod wyraźnym wpływem rozwiązań zachodnich. Przykładowo w „Kodeksie karnym Wielkiej Dynastii” z 1911 roku wprowadzono rozwiązania dotychczas chińskiemu porządkowi prawnemu nieznane, jak instytucja warunkowego zwolnienia, i jednocześnie zniesiono m.in. *Lin Chi*, tj. stosowaną od wielu wieków surową karę śmierci przez poćwiartowanie. Natomiast przedłożony w 1911 roku „Projekt kodeksu cywilnego wielkiej dynastii Qing” wykazywał wyraźne podobieństwo do kodeksu cywilnego niemieckiego (BGB) oraz kodeksu cywilnego japońskiego z 1896 roku. Projekt przejmował także zachodnioeuropejską terminologię, jak choćby pojęcie zdolności prawnej (chin. *Quan Li Neng Li*) czy zdolności do czynności

5 Tingfang Wu w latach 70. XIX wieku z sukcesami studiował prawo w Wielkiej Brytanii na University College London. Następnie stworzył projekty prawa handlowego i cywilnego dla Chin. Szerzej na temat tej osobistości m.in. Xiang Jun Ding, Zhou Feng Yu (red.), *Wu Ting Fang Quan Ji* (Wstęp do „Wyboru prac Tingfanga Wu”), 1993, s. 3.

prawnych (chin. *Xing Wei Neng Li*). Ogólnie rzecz biorąc, można więc powiedzieć, że początek studiów prawnoporównawczych doprowadził ostatecznie do inkorporowania rozwiązań zachodnich, wyznaczając datę początkową dla okresu modernizacji chińskiego prawa.

2. Tworzenie szkół prawniczych i instytutów badawczych

W szkole Tongwen Guan prowadzono badania nad szeroko rozumianą zachodnią kulturą. Była to pierwsza instytucja w Chinach, w której zajmowano się badaniami nad językiem obcych państw oraz podejmowano się trudu tłumaczenia prac zagranicznych. Tongwen Guan nie była jednak szkołą *stricte* prawniczą, choć odbywały się tam zajęcia z prawa.

Systemowe studia prawnicze (na wzór zachodni) zapoczątkowało dopiero utworzenie w 1895 roku pierwszego uniwersytetu, nazwanego wówczas Zachodniochińską Szkołą w Tiencin (chin. *Tian Jin Zhong Xi Xue Tang*, ang. *Tianjin Sino-Western School*). Program studiów prawniczych obejmował takie przedmioty, jak: wstęp do prawa, prawo rzymskie, brytyjskie prawo umów, brytyjskie prawo karne, prawo międzynarodowe publiczne czy prawo handlowe. Ponieważ wykład prowadził zawsze przynajmniej jeden obcokrajowiec, to prawo porównawcze siłą rzeczy odgrywało istotną rolę w formacji każdego z uczestników studiów. Znaną postacią w Chinach stał się wkrótce Chonghui Wang (1881–1958)⁶, jeden z pierwszych absolwentów Zachodniochińskiej Szkoły w Tiencin, następnie współtwórca ulepszonego modelu edukacji prawniczej.

W 1903 roku Zachodniochińska Szkoła w Tiencin została przemianowana na Uniwersytet Beiyang (chin. *Beiyang Daxuetang*). Wykładane tam prawo zaczęło być poddawane coraz wyraźniejszym wpływom

amerykańskim, co wynikało w znacznej części z podjętej próby wzorowania się na modelu studiów przyjętym na Harvardzie czy w Szkole Prawniczej Yale⁷.

W 1906 roku, za sugestią Jiabena Shena i Tingfanga Wu, przy instytucie do spraw modernizacji prawa powołano pierwszą uczelnię profilowaną, przemianowaną niedługo później na Szkołę Główną Prawniczą (chin. *Jing Shi Fa Lü Xue Tang*). Program studiów obejmował prawo chińskie oraz prawo obce, przy czym to drugie wykładane było głównie przez prawników z Japonii, którzy na zajęciach odnosili się głównie do swojego prawa ojczystego.

Do 1909 roku w Chinach powstało kolejnych 47 szkół prawa, wzorowanych na Szkole Głównej Prawniczej. Do nauczania prawa innych państw oraz prawa międzynarodowego często zapraszano wykładowców w zagranicy⁸. Rząd chiński dotował także wyjazdy studentów na studia do Japonii, Stanów Zjednoczonych czy Europy.

III. Republika Chińska (1912–1949) – okres rozwoju

Rewolucja z 1911 roku zakończyła trwający dwa tysiąclecia okres feudalny i otworzyła drogę do proklamowania Republiki Chińskiej (działały kolejno: Tymczasowy Rząd Nankiński, Rząd Północny, Rząd Nankiński). Do roku 1949 rozwój prawa prywatnego w Chinach polegał na przyjmowaniu regulacji wzorowanych na istniejących w zachodnich państwach kapitalistycznych. W szczególności Sun Yat-sen, wzorując się na rozwiązaniach europejskich oraz konstytucji Stanów Zjednoczonych, adaptował do realiów Republiki Chińskiej teorię rozdziału władz. Teoria ta odnosiła się jednak nie do trzech, lecz pięciu władz, albowiem Sun Yat-sen obok egzekutywy, legislatywy i władzy sądowniczej wyróżnił także „władzę dochodzeniową” i „władzę kontrolną”⁹.

6 Chonghui Wang studiował także w Japonii, Wielkiej Brytanii i w Stanach Zjednoczonych, a doktoryzował się w 1902 roku na Uniwersytecie w Yale. W 1907 roku przygotował on jedno z pierwszych tłumaczeń niemieckiego kodeksu cywilnego (BGB) na język angielski. Chonghui Wang zajmował nie tylko wiodące funkcje w rządzie i wymiarze sprawiedliwości Republiki Chińskiej, ale także był sędzią Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości ONZ.

7 Przyczynę takiego stanu rzeczy należy upatrywać w tym, że jednym z założycieli Zachodniochińskiej Szkoły w Tiencin był Charles Daniel Tenney (1857–1930), misjonarz z USA. Szerzej Jiang Wan, *Zhong Guo Jing Dai Fa Xue Jiao Yu* („Współczesny model edukacji prawniczej w Chinach”), 2001, s. 157.

8 Por. Jiang Wan, *Zhong Guo Jing Dai Fa Xue Jiao Yu...*, dz. cyt., s. 175 i s. 208–209.

9 Teoria Sun Yat-sena odpowiadać miała trzem zasadom ludowym: „nacionalizmowi, demokracji i socjalizmowi”, przy

Wpływy zachodnie urzeczywistniały się nadto w działalności wspomnianych już wyżej chińskich prawników wykształconych za granicą. Poza tym w instytucjach rządowych, w szczególności w rządzie centralnym, ministerstwie sprawiedliwości i ministerstwie edukacji zatrudniano także obcokrajowców jako konsultantów. Wyróżnić można m.in. Jeana

nia, że tworzenie prawa oraz zarządzanie administracją w ramach sprawowania wymiaru sprawiedliwości stanowiło na dobrą sprawę imitację systemu państw kontynentalnej Europy. Przykładem wyraźnego wzorowania się na rozwiązaniach zachodnich może być chiński kodeks cywilny z 1929 roku, opracowany według wskazówek francuskiego wykładowcy Georges

Do roku 1949 rozwój prawa prywatnego w Chinach polegał na przyjmowaniu regulacji wzorowanych na istniejących w zachodnich państwach kapitalistycznych.

Escarré i Georges Padoux z Francji oraz Roscoe Pounda¹⁰ ze Stanów Zjednoczonych.

Prace ustawodawcze postępowyły w oparciu o prowadzone badania komparatystyczne. Od 1912 do 1949 roku z uwagi na istniejącą potrzebą przyspieszenia rozwoju społeczno-ekonomicznego wprowadzono wiele nowych regulacji, w szczególności tymczasową ustawę konstytucyjną w 1912 roku, ustawę konstytucyjną w 1923 roku (zmodyfikowaną w 1948 roku), prawo karne w 1928 roku, procedurę karną w 1928 roku, kodeks cywilny w latach 1929–1930, procedurę cywilną w latach 1930–1931 oraz liczne ustawy z zakresu prawa handlowego. W pracach kodyfikacyjnych uwzględniano tak mocne, jak i słabe strony zagranicznych rozwiązań oraz brano po uwagę doświadczenie Japonii. Nie zmieniło to jednak wrzące

Padoux, w którym struktura oraz 95% treści zaczerpnięta jest z kodeksu cywilnego niemieckiego (BGB) lub szwajcarskiego (ZBG)¹¹. Dopiero po drugiej wojnie światowej (do 1949 roku) większą uwagę zaczęto poświęcać studiom nad prawem amerykańskim.

Komparatystyka prawnicza odgrywała więc w Republice Chińskiej kluczową rolę w procesie reformy prawa. Jak słusznie zauważył Roscoe Pound w swoim artykule z 1948 roku zatytułowanym „Prawo porównawcze i historia jako fundamenty chińskiego prawa” (*Comparative Law and History as Bases for Chinese Law*), komparatystyka „była używana w celu racjonalizowania wyboru między dwoma wielkimi systemami zachodniego świata. Następnie, gdy wybór ten już został dokonany, rozstrzygnięto, który ze współczesnych kodeksów stanowić ma wzór. Zaadaptowano także niektóre rozwiązania z systemu anglo-amerykańskiego, który to system także miał wkład w rozwój prawa w Chinach; w dalszym okresie prawo porównawcze służyło głównie do „rozwinęcia techniki interpretacji oraz stosowania przyjętych rozwiązań w praktyce”¹².

czym miała istotny wpływ na sposób interpretacji prawa konstytucyjnego w Republice Chińskiej (1912–1949). Szerzej Roscoe Pound, *Development of a Chinese Constitutional Law* (w:) tegoż, *Some Problems of the Administration of Justice in China*, Nanking 1948, s. 43.

10 O roli Roscoe Pounda w modernizacji prawa w Republice Chińskiej, szerzej J.J. Kronck, *Roscoe Pound in China: a Lost Precedent for the Liabilities of American Legal Exceptionalism*, „Brooklyn Journal of International Law” 2012, vol. 38, s. 77–143.

11 Por. John Ching-hsiung Wu, *Fa Lü Zhe Xue Yan Jiu* („Studia nad filozofią prawa”), 2005 (przedruk), s. 28.

12 R. Pound, *Comparative Law and History as Bases for Chinese Law*, „Harvard Law Review” 1948, vol. 61, nr 5, s. 758–759. W dalszej części wywodu R. Pound wskazał wyraźnie, że

Tym samym badania i studia prawno-porównawcze przyczyniły się do osiągnięcia istotnego postępu, prowadząc do modernizacji chińskiego prawa. Stało się tak w szczególności z poniższych względów.

(1) W tym okresie studia prawa porównawczego w Chinach miały za cel zaspokojenie potrzeb ważnych obszarów prawodawstwa. Uczni chińscy pro-

głównym redaktorem projektu konstytucji Republiki Chin z roku 1936.

Spośród publikacji w języku chińskim pierwszą książką poświęconą zagranicznemu prawu prywatnemu była ogłoszona w roku 1902 praca zatytułowana „Historia socjalizmu” Tomasza Kirkupa przetłumaczona przez I.H. Hu. Do roku 1949 opublikowano

W języku chińskim pierwszą książką poświęconą zagranicznemu prawu prywatnemu była ogłoszona w roku 1902 praca zatytułowana „Historia socjalizmu” Tomasza Kirkupa przetłumaczona przez I.H. Hu.

wadzili intensywne badania nad zachodnim prawem konstytucyjnym w związku z modernizacją systemu politycznego Chin. W okresie od roku 1911 do 1949 opublikowano 29 książek poświęconych porównawczemu prawu konstytucyjnemu. Wśród nich najdonioślejszą było „Porównawcze prawo konstytucyjne” wydane przez Shijie Wanga (1891–1981) – najpierw w 1927 roku samodzielnie, a w 1936 roku wspólnie z Duanshenem Qianem (1900–1990). Obaj specjaliści otrzymali doktoraty – odpowiednio – na Uniwersytecie w Paryżu i na Harvardzie. Praca ta została napisana w oparciu o rozległe i głębokie badania teorii konstytucyjnych głównych krajów Zachodu, kwerendę i lekturę publikacji w językach oryginalnych oraz analizę myśli najważniejszych konstytucjonalistów tamtych czasów¹³. Profesor Shijie Wang był

w Chinach 1200 książek i 2500 artykułów z zakresu prawa prywatnego. Wiele z nich było wynikiem studiów prawno-porównawczych¹⁴. Praca Zuyina Li (1897–1963) zatytułowana „Porównawcze prawo cywilne. Część ogólna prawa zobowiązań” z 1933 roku reprezentowała najwyższy poziom chińskich badań z komparatyki prawa prywatnego. Wiele nie ustępowały jej wcześniejsze prace, jak „Porównawcze kompendium kodeksu cywilnego” z 1916 roku pióra Chong-hui Wanga oraz „Porównawcza teoria prawa gospodarczego” z 1917 roku autorstwa Jiaju Wanga.

John Ching-hsiung Wu (1899–1986), wiodący przedstawiciel komparatyki prawniczej tamtych

metody porównawczej poglądy wielu czołowych zagranicznych konstytucjonalistów, takich jak: A.V. Dicey, J. Bryce, G.D.H. Cole, H.J. Laski, L. Diguít, A. Esmein, D. Malberg, W. Burgess, F.J. Goodnow, P. Laband, G. Jellinek, O. Mayer i C. Schmitt. Zob. także: Jining Xiong, Qian Duan Shen, *Qian Duan Shen Ji Qi Bi Jiao Xian Fa* („Porównawcze prawo konstytucyjne”), „Bi Jiao Fa Yan Jiu” („Studia Prawa Porównawczego”) 2008, vol. 2, s. 25.

¹⁴ Zob. Qinhua He, *Zhong Guo Jing Dai Min Shang Fa de Cheng Zhang* („Narodziny i rozwój współczesnego chińskiego prawa cywilnego i handlowego”), „Fa Shan Yuan Jiu” („Studia z Prawa i Biznesu”) 2004, vol. 1.

„prawo porównawcze i historia miały istotny wpływ na rozwój prawa w Chinach, ale same nie wystarczają do rozwiązywania wyzwań współczesności. Mówiąc o rozwoju, nie można pominąć problemów interpretacji i stosowania prawa. Z problemami tymi boryka się na co dzień doktryna i orzecznictwo”.

¹³ Shijie Wang, Duanshen Qian, *Bi Jiao Xian Fa* („Porównawcze prawo konstytucyjne”), 2010. Autorzy analizowali przy użyciu

czasów¹⁵, opublikował szereg ważnych monografii i artykułów z zakresu filozofii prawa w perspektywie porównawczej¹⁶. Ponadto w roku 1940 została przetłumaczona na język chiński praca znanego włoskiego uczonego Luigiiego Miragliego zatytułowana „Porównawcza filozofia prawa”.

(2) Uczni chińscy przywiązywali wówczas coraz większe znaczenie do teorii prawa porównawczego. Pierwszą poświęconą temu publikacją pióra chińskiego autora był artykuł z 1903 roku „Porównanie pięciu światowych systemów prawnych” Fazi Gongga ogłoszony w „Czasopiśmie Nauk Politycznych i Prawa” („Zheng Fa Xue Bao”). Do roku 1911 opublikowano jednak niewiele artykułów z zakresu prawa porównawczego. W okresie Republiki Chińskiej (1912–1949) sytuacja w tym względzie zmieniła się. W oparciu o niekompletne dane możemy przyjąć, że opublikowano wówczas około 150 artykułów poświęconych prawu porównawczemu. Najbardziej znane to: „Porównawcze studium angielskiego i niemieckiego prawa umów” Zhirang Zhanga z 1923 roku; „Porównawcze studium systemów warunkowego zwolnienia: Wielka Brytania i Francja” Renjie Lianga z 1923 roku; „Porównawcze spojrzenie na pięć światowych systemów prawnych” Zhiyin Men-

ga, z 1923 roku; „Porównanie małżeństwa: prawo anglo-amerykańskie i chińskie” Zhuji Suna z 1924 roku; „Porównawcze studium warunkowego zwolnienia” Changqin Hu z 1925 roku; „Porównawcze studium umów w prawie chińskim i anglo-amerykańskim” Zhifenga Zhu z 1932 roku; „Porównawcze studium europejskiego i amerykańskiego systemu wyborczego” Jiongjin Tiana z 1933 roku; „Znaczenie współczesnego prawa porównawczego” Ziaoluo Suna z 1933 roku; „Porównawcze studium kar umownych” Qitai Zhanga z 1934 roku; „Porównanie systemów więziennictwa różnych krajów” Guifang Wanga z 1934 roku; „Studia prawa porównawczego” Dingchang Zhanga z 1937 roku. Ponadto w nauczaniu prawa uczeni chińscy często odwoływali się do zagranicznych instytucji, historii prawa i doktryn prawnych, porównując prawo chińskie z obcymi.

(3) Nastąpił znaczący rozwój nauczania prawa porównawczego. W licznych publicznych i prywatnych szkołach prawa oraz na specjalistycznych kursach zwiększyła się liczba zajęć poświęconych prawom obcym. Nadto istotną rolę w edukacji prawniczej odgrywały nadal prawo międzynarodowe i prawo rzymskie. Jako przedmiot do wyboru wprowadzono porównawczą historię prawa. Na wszystkich wydziałach prawa znaczących uniwersytetów, takich jak Peiyang, Chaoyang i Soochow, wprowadzono wykłady z porównawczego prawa konstytucyjnego i porównawczego prawa cywilnego. Wybitni zagraniczni specjaliści, jak japoński uczone Taro Okada, amerykański sędzia Charles Sumner Lobingier czy angielski specjalista Louis Rhys Oxley Bevan, byli zapraszani przez czołowe chińskie wydziały prawa na wykłady o prawach obcych.

W owym czasie wiodące miejsce w Chinach zajmowały wydziały prawa uniwersytetów Chaoyang i Soochow. Pierwszy został założony w Pekinie w roku 1912. Skupił on uwagę na nauczaniu praw kontynentalnej Europy, przypisując duże znaczenie poznaniu praw skodyfikowanych. Większość jego wykładowców studiowała w Japonii¹⁷. Szkoła prawa Uniwersytetu Soochow została założona w roku

15 Profesor John Ching-hsiung Wu uzyskał stopień naukowy doktora na Uniwersytecie Michigan w oparciu o rozprawę zatytułowaną *Readings from Ancient Chinese Codes and Other Sources of Chinese law and Legal Ideas*, „Michigan Law Review” 1921. Studiował filozofię prawa na uniwersytecie w Paryżu u Francoisa Geny (1861–1956) oraz na uniwersytecie w Berlinie u Rudolpha Stammlera (1856–1938). Prowadził także badania na Uniwersytecie Harvarda, utrzymywał bliskie kontakty zawodowe z wiodącymi wówczas prawnikami amerykańskimi, takimi jak Roscoe Pound i sędzia Oliver Wendell Holmes.

16 Jego główne prace zostały ogłoszone po angielsku, jak w szczególności *Juristic Essays and Studies*, 1928; *Fountain of Justice: A Study in the Natural Law*, 1955; *Natural Law: A Comparative Study*, 1955; *Jurisprudence as a Cultural Study*, 1956; *Mencius's Philosophy of Human Nature and Natural Law*, 1957; *Natural Law and Democracy in China Philosophy*, 1957; *Chinese Legal Philosophy. A Brief History Survey*, 1958; *Cases and Materials on Jurisprudence*, 1958; *The Natural Law and Christian Civilization*, 1962; *The Philosophy of Natural Law: A Comparative Study*, 1975.

17 Zhihong Qiu, *Chao Yang Da Xue Fa Lü Jiao Yu Chu Tang-Jiang Lun Ming Guo Shi Qi Bei Jing Lü Shi de Xing Cheng* („Studia z zakresu kształcenia prawników na Uniwersytecie Chaoyang:

1906 w Szanghaju przez ruch misyjny amerykańskich chrześcijan. Była to jedyna w ówczesnych Chinach szkoła prawa oferująca poznanie prawa anglo-amerykańskiego, stosująca kazuistyczną metodę nauczania i pozostająca w bardzo bliskich kontaktach z amerykańskimi prawnikami i tamtejszymi szkołami prawa. Nazwę szkoły prawa Uniwersytetu Soochow zmie-

specjalistów prawa porównawczego ukończyło studia na CLS, jak na przykład John Ching-hsiung Wu (1899–1986), Handian Pang (ur. w 1920 r. wiodący specjalista prawa porównawczego na Wschodniochińskim Uniwersytecie Nauk Politycznych i Prawa) i sędzia Zhenyu Ni (1906–2003), który był członkiem Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwi-

Ogłoszony przez rząd Republiki Chińskiej w roku 1938 program studiów prawniczych zawierał prawo porównawcze jako przedmiot obejmujący takie gałęzie, jak prawo konstytucyjne, cywilne, karne oraz komparatystykę systemów sądownictwa.

niono w roku 1915 na Porównawcza Szkoła Prawa Uniwersytetu Soochow (*Comparative Law School of Soochow University* – CLS). Za cel przyjęto w niej umożliwienie studentom poznania podstawowych zasad i teoretycznych założeń wiodących na świecie porządków prawnych¹⁸. Wielu wybitnych chińskich

wykształcenie adwokata w Pekinie w Republice Chińskiej”), „Shi Ling” („Studia Historyczne”) 2008, vol. 2, s. 23.

18 „Chociaż w tamtych czasach inne szkoły w Chinach również prowadziły kursy z zakresu prawa porównawczego, tylko niektóre czyniły to w tak szeroki i pogłębiony sposób jak CLS. W szkole tej w latach 30. komparatystyka stanowiła aż jedną trzecią programu studiów. Przykładowo w 1934 roku program CLS obejmował wykłady z zakresu: 1) prawa chińskiego, 2) współczesnych praw na kontynencie europejskim (prawo francuskie, niemieckie i sowieckie), 3) prawo anglo-amerykańskie, 4) prawo rzymskie, 5) prawo prywatne i prawo prywatne międzynarodowe. Od studentów wymagano zdobycia wiedzy nie tylko z zakresu prawa rzymskiego i opanowania prawniczej łaciny, ale także znajomości prawa cywilnego państw europejskich (Niemiec lub Francji). Były to przedmioty obowiązkowe. Opcjonalnie istniała także możliwość uczestnictwa w kursie powszechnej historii prawa

ści w Hadze, a nadto występował jako reprezentant Chin przed Międzynarodowym Trybunałem Wojennym dla Dalekiego Wschodu w Tokio, który osądzał zbrodnie wojenne popełnione przez przywódców i obywateli Japonii.

Ogłoszony przez rząd Republiki Chińskiej w roku 1938 program studiów prawniczych zawierał prawo porównawcze jako przedmiot obejmujący takie gałęzie, jak prawo konstytucyjne, cywilne, karne oraz komparatystykę systemów sądownictwa. Był to pierwszy przypadek oficjalnego włączenia prawa porównawczego do edukacji prawniczej w Chinach.

(4) Powstawały instytuty, czasopisma, towarzystwa naukowe prawa porównawczego – i stawały się ważną platformą dla rozwijania tych badań. W Szanghaju

oraz porównawczego prawa karnego. Wszystkie wykłady uwzględniały tak współcześnie obowiązujące regulacje, jak i już uchylone. Aspekt komparatystyczny miał więc zarówno wyraz horyzontalny (porównywanie obecnych regulacji), jak i wertykalny (odniesienie do historii)” – por. A.W. Conner, *Training China's Early Modern Lawyers: Soochow University Law School*, „Journal of Chinese Law” 1994, vol. 8, s. 1–47.

w roku 1913 powstało pierwsze towarzystwo naukowe prawa porównawczego, którego przewodniczącym wybrano Chonghui Wanga. W 1922 roku rozpoczęto wydawanie na CSL pierwszego czasopisma poświęconego prawu porównawczemu, którym był „Kwartalnik Prawa” („Fa Xue Ji Kang”) – przy czym nazwę zmieniono później na „Czasopismo Prawa” („Fa Xue Zha Zhi”). W tym samym roku, również w Soochow powstało angielskojęzyczne czasopismo prawnoporównawcze zatytułowane „China Law Re-

V. Okres prosperity (od 1979 do dziś)

W 1978 roku Chiny rozpoczęły reformy gospodarcze i przyjęły politykę otwartości. Odrodziły się studia prawa porównawczego. Następująca od lat 90. ubiegłego stulecia stopniowa globalizacja gospodarki światowej dała impuls do wielkiego rozwoju studiów prawa porównawczego w Chinach. Złożyło się na to kilka czynników.

Po pierwsze, prawodawca chiński skierował uwagę na dobre zagraniczne doświadczenia legislacyj-

W 1957 roku sędzia Zhenyu Ni wezwał otwarcie do „ocalenia prawa porównawczego”, jednak jego starania okazały się daremne i nie dotarły do opinii publicznej.

view”. Na łamach obu tych czasopism ogłoszono wiele ważnych artykułów z zakresu komparatystyki prawniczej. Nieco później, w 1927 roku w Soochow powołano do życia pierwszy instytut prawa porównawczego.

IV. Okres regresu (1949–1979)

W okresie od roku 1949 do początku lat 60. dwudziestego wieku, a więc już po powstaniu Chińskiej Republiki Ludowej, Chiny odrzuciły dawny system prawny i próbowały ustanowić socjalistyczny porządek w tej dziedzinie. Studia porównawcze zostały skierowane na prawo Związku Sowieckiego. Na język chiński przetłumaczono wiele radzieckich prac prawniczych. Prawo porównawcze pozostało, ale ideologiczna niechęć do studiowania prawa sprawiła, że jego rozwój został zatrzymany. I tak w końcu lat 50. uznawano, że komparatystyka prawnicza przestała istnieć. W 1957 roku sędzia Zhenyu Ni wezwał otwarcie do „ocalenia prawa porównawczego”, jednak jego starania okazały się daremne i nie dotarły do opinii publicznej. W okresie rewolucji kulturalnej (1966–1976) nihilizm prawny osiągnął szczyty. Całkowicie przerwano nauczanie prawa i poświęcone mu badania. To zdławiło także komparatystykę prawniczą w Chinach.

ne. Dzięki reformom i zmianie nastawienia większość prawa, w tym niemal wszystkie przyjęte w tym czasie ustawy, przygotowano w oparciu o poznanie i badanie prawa obcego. Na przykład perspektywa porównawcza była intensywnie wykorzystywana przy nowelizacji chińskiego prawa konstytucyjnego w roku 1982. Po przeprowadzeniu intensywnych badań komparatystycznych oraz miejscowych realiów Narodowy Kongres Ludowy Chin uchwalił nowoczesną konstytucję, w której przyjęte zostały typowe zachodnie pojęcia prawne, w tym m.in. podstawowe prawa i obowiązki obywatelskie, prawo azylu czy niezawisłość sądów. Nowelizacja konstytucji z 1999 roku przewidywała, że praworzędność ma być konstytucyjną zasadą rządzenia państwem, zaś w ramach kolejnej zmiany – przeprowadzonej pięć lat później – jasno wskazano, że konstytucyjnej ochronie podlegają własność prywatna, prawo do dziedziczenia i prawa człowieka, przy znaczącym uwzględnieniu pozytywnych obcych doświadczeń w zakresie sprawowania władzy i wzięciu pod uwagę międzynarodowych tendencji co do ochrony praw człowieka. W zakresie prawodawstwa cywilnego i handlowego, po przystąpieniu Chińskiej Republiki Ludowej do Światowej

Organizacji Handlu (ang. *World Trade Organization* – WTO), następowało coraz intensywniejsze przyjmowanie rozwiązań odpowiadających typowym postanowieniom i zwyczajom międzynarodowej praktyki handlowej. Szereg regulacji szczegółowych, jak przykładowo prawo ochrony środowiska, prawo pracy, prawo morskie, prawo handlowe, prawo rzeczowe, prawo czynów niedozwolonych, prawo konsumenckie, prawo własności intelektualnej, było przyjmowanych przy rozważeniu praw obcych.

konferencji międzynarodowych poświęconych prawu porównawczemu, rozwinięto wymianę i współpracę z wieloma ośrodkami zagranicznymi¹⁹; dużą wagę do nauczania i badania prawa porównawczego przywiązuje wiele innych uniwersytetów chińskich.

Po trzecie, rośnie liczba monografii i artykułów poświęconych komparatystyce prawniczej. Od połowy lat 80. przetłumaczono na język chiński ponad 50 różniących się w prawniczej literaturze światowej monografii poświęconych prawu porównawczemu²⁰.

W 1978 roku Chiny rozpoczęły reformy gospodarcze i przyjęły politykę otwartości. Odrodziły się studia prawa porównawczego.

Po drugie, odżyło nauczanie i badanie prawa porównawczego. Wykład zatytułowany „Wprowadzenie do prawa porównawczego” został uruchomiony na początku lat 80. i włączony do programów studiów głównych wydziałów prawa w Chinach. Wschodniochiński Uniwersytet Nauk Politycznych i Prawa (ECUPL) powołał w 1985 roku instytut badania prawa porównawczego, a rok później także instytut badania prawa obcego. W roku 1988 obie te jednostki zostały połączone jako instytucja pod nazwą Instytut Prawa Porównawczego. Był to pierwszy ośrodek prawniczych badań komparatystycznych w Chińskiej Republice Ludowej. Został on podzielony na zespoły badawcze stosownie do typologii rodzin prawnych – na *civil law*, *common law*, prawo skandynawskie, prawo radzieckie i Europy Wschodniej, prawo japońskie, islamskie i indyjskie.

Nawiązując do tradycji pierwszego instytutu prawa porównawczego, ECUPL utworzył w 1998 roku Instytut Badań Prawa Niemieckiego, w 1999 roku Instytut Badań Prawa Rzymskiego. W roku 2004 rozpoczął się nabór na studia drugiego stopnia, przede wszystkim w zakresie prawa porównawczego w chińsko-niemieckiej oraz w chińsko-amerykańskiej szkole prawa. W ten sposób ECUPL stał się wiodącym na polu prawa porównawczego chińskim uniwersytetem. Od roku 2004 zorganizowano na nim szereg znaczących

19 Centrum Badań Prawa Rzymskiego i Europejskiego utworzone na ECUPL zorganizowało z sukcesem kilka dużych międzynarodowych sympozjów: *Real Rights: Historical Experiences and Modern Development and Comparative Perspectives in the Continental Legal System* (7–8 kwietnia 2007); *Codification, Decodification, Anti-Codification of Civil Law* (2–3 kwietnia 2010); *Legal Protection of Personality Rights: Historical Foundation, Contemporary Development and Challenges* (16 października 2010). W konferencjach uczestniczyło wielu znamiennych prawników z całego świata.

20 Wśród nich: R. Rodière, *Introduction au droit comparé*, Paris 1979; K. Zweigert, H. Kötz, *Einführung in die Rechtsvergleichung auf dem Gebiete des Privatrechts*, Tübingen 1984; R. David, *Les grand systems de droit contemporain*, Paris 1982; R. David, *English Law and French Law: a Comparison in Substance*, London 1980; M.A. Glendon, M.W. Gordon, P. Wright-Carozza, *Comparative Legal Traditions*, Hong Kong 1999; J.H. Wigmore, *A Panorama of the World's Legal Systems*, Washington 1936; J.H. Merryman, *The Civil Law Tradition. An Introduction to the Legal Systems of Western Europe and Latin America*, Stanford 1984; A. Watson, *The Making of the Civil Law*, Cambridge, Mass. 1981; B. Grossfield, *The Strength and Weakness of Comparative Law*, Oxford 1990; W. Ehrmann, *Comparative Legal Culture*, New York 1976. W toku jest tłumaczenie z języka włoskiego na chiński dzieła Rodolfo Sacco, *Introduzione al diritto comparato*, Torino 2001.

Obok tego rodzaju przekładów uczeni chińscy, poczynając od początku lat 90., przetłumaczyli ponad 800 zagranicznych prac prawnych²¹. Ponadto autorzy chińscy opublikowali wiele prac z zakresu kompara-

tywności systemów sądownictwa, prawa karnego, konstytucyjnego, systemów politycznych itd.

Nawiązując do tradycji pierwszego instytutu prawa porównawczego, ECUPL utworzył w 1998 roku Instytut Badań Prawa Niemieckiego, w 1999 roku Instytut Badań Prawa Rzymskiego.

tystyki prawniczej. Największym autorytetem spośród dzieł tego rodzaju cieszy się monografia Zonglinga Shena z 1987 roku zatytułowana „Ogólne wprowadzenie do prawa porównawczego”²². Od 2001 roku

W okresie od 1978 do 2000 roku opublikowano łącznie 1382 artykuły z zakresu prawa porównawczego²³. Według niepełnych danych statystycznych między rokiem 2000 a październikiem 2013 roku ogłoszono ponad 1700 artykułów z tego obszaru. Uczeni chińscy stworzyli własne czasopisma poświęcone komparatystyce prawniczej. Najważniejszymi spośród nich są „Czasopismo Studiów nad Prawem Porównawczym” utworzone w roku 1987 przez Wschodniochiński Uniwersytet Nauk Politycznych i Prawa oraz „Światowy Przegląd Prawniczy” uruchomiony w roku 2000 przez Instytut Prawa Chińskiej Akademii Nauk Społecznych. W istocie „Światowy Przegląd Prawniczy” nawiązuje do tradycji powstałego w roku 1976 w tym samym instytucie czasopisma prawniczego o zmieniających się tytułach, którego celem jest promowanie studiów prawa obcego. Oba wskazane czasopisma stanowią podstawowe łamy dla chińskich publikacji z zakresu prawa porównawczego i wywierają istotny wpływ na chińskie środowisko naukowe.

21 Chińskie tłumaczenia prac poświęconych prawu porównawczemu i obcemu zwykle wydawane są w ramach specjalnych serii. Najważniejsze spośród nich obejmują: tłumaczenia na język chiński dobrze znanych na świecie dzieł akademickich (od roku 1981); tłumaczenia prawa obcego (od roku 1991); tłumaczenia szeroko znanych dzieł prawa publicznego (od roku 1999); współczesne klasyczne dzieła prawnicze (od roku 1990); klasyczne książki współczesnego prawa niemieckiego (od roku 1998); prawo porównawcze (od roku 2001); tłumaczenia znanych na świecie książek prawnych (od roku 2001); „zbiór prawa obcego i porównawczego” (od roku 2008). Ponadto autor tego artykułu rozpoczął w roku 2014 wydawanie serii obejmującej chińskie tłumaczenia klasycznych książek o prawie włoskim.

22 Jako przykłady innych znaczących chińskich dzieł z zakresu prawa porównawczego można wskazać poprzez tłumaczenie tytułów na język polski prace: Daying Wu, Yun Zheng Ren, *Porównawcze studia legislacji* (1981); Dayin Wu, Bing Xu, *Podstawowe wiadomości o prawie porównawczym* (1987); Huahui He, *System konstytucyjny porównawczo* (1988); Ge Gao, *System prawa karnego porównawczo* (1991); Zhongling Sheng, Chenguang Wang, *Nowe tendencje w rozwoju prawa porównawczego* (1993); Shuangyuan Li, *Porównawcze prawo cywilne* (1998); Zhaoxing Liu, *Prawo porównawcze* (2004); Xiuqin Li, *Prawo porównawcze w dwudziestym stuleciu* (2006); Jian Mi, *Urzeczywistnienie cnoty poprzez prawo*.

Zbiór porównawczego prawa cywilnego i handlowego (2006); Maozheng Ni, *Przegląd prawa porównawczego* (2006); Jingwen Zhu, *Ogólne wprowadzenie do prawa porównawczego* (2008); Shizhong Zhou, *Prawo porównawcze* (2010); Zhujun Zheng, *Ogólne wprowadzenie do prawa porównawczego* (2010); Qinhua He, *Historia prawa porównawczego* (2011).

23 Co do listy tych publikacji zob. Xiuqin Li, *Er Shi Shi Ji Bi Jiao Fa Xue* („Prawo porównawcze w dwudziestym stuleciu”, 2004, s. 464–538).

W końcu w tym okresie powstało Chińskie Towarzystwo Prawa Porównawczego, które znacząco przyczyniło się do rozwoju badań i wymiany międzynarodowej. Najpierw jednak w 1990 roku powstało Stowarzyszenie Badań Prawa Porównawczego jako część Chińskiego Towarzystwa Naukowego. Jego pierwszym przewodniczącym został profesor Ping Jiang, ur. w 1931 r. słynny dziś prawnik, były rektor Wschodniochińskiego Uniwersytetu Nauk Politycznych i Prawa. Prawo porównawcze zostało uznane w Chinach za samodzielną dyscyplinę, która zyskała wysoki prestiż akademicki i społeczny. W 2010 roku Stowa-

zjum zatytułowane „Prawo porównawcze z perspektywy globalizacji prawa”, z udziałem m.in. Rodolfo Sacco, oraz 22. Światowa Konferencja Prawa, która odbyła się w tym samym roku w Pekinie i Szanghaju.

VI. Uwagi końcowe

Obecne badania z zakresu prawa porównawczego w Chinach kontynentalnych dokonały znaczącego postępu i wniosły istotny wkład w modernizację chińskiego systemu prawnego. Ciągłe jednak pozostają w tyle za innymi krajami. Chińscy badacze nadal mają trudności z bezpośrednim dostępem do mate-

Obecne badania z zakresu prawa porównawczego w Chinach kontynentalnych dokonały znaczącego postępu i wniosły istotny wkład w modernizację chińskiego systemu prawnego. Ciągłe jednak pozostają w tyle za innymi krajami.

zyszenie Badań Prawa Porównawczego wyodrębniło się z Chińskiego Towarzystwa Naukowego, przyjmując oficjalną nazwę Chińskie Towarzystwo Prawa Porównawczego. Uzyskało w ten sposób znaczną autonomię i skupiając ponad 200 członków, intensywnie kontynuuje współpracę akademicką z zagranicą²⁴. Obecnie na czele Chińskiego Towarzystwa Prawa Porównawczego stoi prof. Zhaoxing Liu (ur. w 1941 r.) z Chińskiej Akademii Nauk Społecznych. Z bogatej wcześniejszej aktywności Stowarzyszenia Badań Prawa Porównawczego szczególnie znaczenie zyskało zorganizowane w roku 2005 w Pekinie wspólnie z UNESCO i Międzynarodową Akademią Prawa Porównawczego sympo-

riów i informacji. Poznanie poszczególnych systemów prawnych i zjawisk prawnych w kulturowej oraz historycznej perspektywie nie doczekało się jeszcze pogłębionych analiz. W porównaniu do krajów rozwiniętych jest w tej materii sporo luk. Zatem Chiny mają w tym zakresie jeszcze do pokonania długą drogę.

Tłumaczenia z języka angielskiego dokonali Jan Andrzejewski i Wojciech Dajczak. Transkrypcja nazwisk, nazw i tytułów chińskich podana została we wskazanym przez autora brzmieniu. Zachowano przyjęty w tekście angielskim opis bibliograficzny publikacji chińskich, ale pominięto nazwy chińskich wydawnictw. Angielskie tłumaczenia tytułów chińskich publikacji zostały przełożone na język polski. Nazwy własne z historii Chin podawane są zgodnie z ustaloną polską praktyką językową. W przypadku nazwy o nazwie Tongwen Guan (同文館) dla uniknięcia wieloznaczności poprzestaliśmy na podaniu nazwy angielskiej.

²⁴ Przykładowo: wspólnie z francuską *Counsel d'Etat* przeprowadzono w lipcu 2011 roku w Paryżu międzynarodowe sympozjum zatytułowane „Istota sprawiedliwości”. Przedstawiciele Towarzystwa uczestniczyli w Kongresie Międzynarodowej Akademii Prawa Porównawczego zatytułowanym „Codification”, w dniach 14–16 maja 2012 roku w Taipei.